

בש' 1214; ושוב אחר זמן ב"קולופנים" ובתשקילים של כתבי-היד השומרונים, כגון צדקה בן יעקב דמבני יתרנה בש' 1484; אבי עזי בן יוסף דמבני יתרנה בש' 1496; צדקה בן נפוש אללה דמבני יתרנה בש' 1532; ויוסף בן יצחק דמבני יתרנה בש' 1578 — בספרו של פון גאלף. הדוגמאות המובאות דיין להוכיח כי השם הזה שימש בפי השומרונים מזמן קדמון עד זמן מאוחר. במקום אחר (כספר השומרונים, ע' 95) כבר כתבתי כי לפני הכיבוש המשלמי ישוב שומרונים גדול בלוד ובסביבותיה (אבולפתח, ע' 179). שם גם חוויתי את דעתי, כי דברי המדרש על צרי יהודה (איכ"ר על הפסוק צוה ה' ליעקב סביב צריו): "לוד לאונו" מכוונים לשומרונים שישבו בלוד, ונטרו איבה לשוב היהודי אשר באונו. ראייה נוספת לשובם המאוחר של היהודים באונו עד סמוך לכיבוש עיר זו בידי הערבים תמצא במאמרו של הר"ש. אסף בידיעות ז', חוב' ב', בו הרב מפרסם את הקטע החדש מהגניזה ודן על חורבן קהילות יהודיות, במיוחד על חורבנה של אונו — צרתה של לוד.

על יסוד כל הדברים האלה הנני רואה בכתובת לוד זו שריד נוסף, המאשר את קיומו של ישוב שומרונים ביזנטי קבוע בלוד — עדה שהיה לה בית קברות וגם מוסדות ציבוריים, כגון אפיטרופוס על יתומים, המעידים כי היה זה ישוב מושרש ומעורה בלוד ובסביבתה בתקופה הביזנטית.

תבליט יהודי מבית-שאן

(לשאלת המחחה כסמל יהודי)

מאת מ. אבי-יונה

התבליט הקטן שתצלמו נדפס בזה*.) נמצא במקרה בחלקה המזרחי של העיר בית-שאן ונרכש ע"י בית הנכות הארץ-ישראלי¹. הוא חרות בעצם רכה. ארכו 96 מ"מ רוחבו מלמעלה 45 מ"מ, מלמטה 35 מ"מ. עביו מ-3 עד 8 מ"מ. עביו המכסימאלי הוא בחלקו התחתון, שם מתרחב הבסיס כדי חצי-עגול. כפי הנראה שמש התבליט קישוט באיזה כלי-עץ, אולי קופסה קטנה. בכל אופן הוחלק גבו למען אפשר היה להדביקו אל שטח חלק. הבליטה העגולה בחלקו התחתון מראה שהבתליט עמד על רפפה קטנה. צדי תשבץ-העצם מהוקצעים ישר ומצד ימין חוצה שפת התבליט את קנה-המנורה; יש להניח שהיו עוד חלקי תשבץ-תבליטים משובצים מימינו ומשמאלו של החלק המתואר בזה והם השלימו את החסר; ואולי הלוח שלפנינו הוא רק חלק של תשבץ גדול יותר.

(* ראה לוח ב', ציור 2.)

(1) המחבר מודה למנהל מחלקת העתיקות של ממשלת ארץ-ישראל על הרשות לפרסם כלי זה.

בתבליט מתוארת מנורה, בת שבעה קנים יחד עם שאר כלי-קודש המתלווים אליה כרגיל בכמה וכמה קישוטים יהודיים. האומן נסה לתאר את הכפתור והפרח שבמנורה ע"י בליטות שונות הדומות מקצתן לפרי הרימון. המנורה נשענת על בסיס עגול הנח על שלוש רגלי אריות כרגיל במנורות הרומאיות הגדולות (candelabra). בשדה שמתחת לזרועות המנורה תאר האומן ארבעה כלים, שלשה מצד שמאל ואחד מצד ימין. מצד שמאל אנו מוצאים את האתרוג, את השופר ואת הלולב. כל אלה שייכים לטיפוס ה"קנוני" של קישוטים ממין זה ומצטיינים אך ורק בדיוק התיאור. לא כן הכלי הרביעי, שלו הקדיש האומן את כל הצד הימני. כאן לפנינו דוגמא אפיינית של הכלי הרביעי, שכה רבו להתווכח עליו לפני שנים אחדות⁽²⁾, עד שהוכח⁽³⁾ שהכוונה למחתה, אשר שימשה בבית המקדש יחד עם מנורת הזהב. התיאור שבתבליט שלפנינו מאשר ללא כל ספק את צדקת טענות המלומדים שהזכרתי. אנו רואים באופן ברור את הידית ושלושת הצדדים המורמים של המחתה הצד הרביעי (העליון) פתוח. בשטח המחתה נמצאים שישה חריצים קטנים— כדוגמת מחתות האופים הרומאיות המשורטטות המאמר הנ"ל⁽⁴⁾. חריצים או חורים כאלה נמצאים גם בציורים רבים של הכלי הרביעי גופו⁽⁵⁾.

אפשר להניח איפוא שמהותו של הכלי הנדון נתבררה עתה לחלוטין; אולם מקומו בין שאר סמלי החגים נשאר סתום. השופר, האתרוג והלולב הם סמלי חגים מסוימים; המנורה היא סמלו של כלל ישראל. אך המחתה? האם אפשר להניח שכלי התופש כאן מקום כ"כ בולט, הוא רק כלי לזואי למנורה, ואיננו סמלי כלל? ואולי גם הוא קשור באחד מחגיגנו; יתכן כי דמיונה של המחתה שלנו למחתות האופים בפומפאי מראה את הדרך לפתרון השאלה. לעת עתה עלינו לחכות לתגליות חדשות לשם ברור סופי של העניין המעניין הזה⁽⁶⁾.

(2) סכמתי את הוויכוחים ב-QDAP, כרך ג', ע' 122.

(3) לראשונה הביעו דעה זו מ. גרקיס שבסס אותה במאמרו המקיף ב-JPOS, כרך ט"ו,

ע' 14 ואילך וש. ייבין במאזנים תרצ"ד, ע' 204 ואילך.

(4) JPOS ט"ו, ע' 21, מספרים 34 ו-35. לדוגמאות שהביא מר גרקיס יש להוסיף את

התבליט שפרסם קלינקה ב-Öster. Jahreshefte, כרך כ"ג, ע' 191 של תוספת.

(5) JPOS ט"ו, ע' 17, מס' 6, 7, 14.

(6) ידידי מר ייבין מסר לי הערה זו למאמרי הנ"ל: "לדעתי אין ספק כי המחתה אינה

כלל מתחת המנורה, אלא מחתת הקטורת. הואיל וכל הסמלים הם סמלי הימים הנוראים, שופר (רה"ש), אתרוג ולולב (סוכות), יש להניח כי הכוונה היא למחתה שבה היה הכהן הגדול מכניס

את הקטורת לבית קודש הקדשים ביום הכפורים (ר'—משנה יומא ה', א'). עד כאן דברי מר ייבין. הדעה שהכלי הרביעי היה מחתת קטורת הובאה לראשונה ע"י ארְפְּלי בספרו על כפר נחום,

ע' 93 (אחריו ע"י קלינקה במקום הנ"ל). אני הבאתי את הערתו של מר ייבין בגלל חשיבותה, אך לדעתי הכלים המתוארים כאן הם כלים שהמשיכו להשתמש בהם גם אחרי חורבן הבית; כי

בבית המקדש היו הרבה כלים אחרים שקדושתם עלתה על זו של מחתת הקטורת, ואין מתארים אותם. לפנינו איפוא כלי ששימש בפולחן בית הכנסת או בבתי העבריים.